

Језична студија

**ДИЈАЛЕКТОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ
КРАЉЕВАЧКОГ ГОВОРА**

Милен Пановић

ДИЈАЛЕКТОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ КРАЉЕВАЧНОГ ГОВОРА

Имајући у виду низ дијалектолошких особености које краљевачки говор (посебно зону Подибра) разликују од књижевног језика, сматрао сам да се истраживањем, анализом и указивањем на њих може дати значајан допринос неговању говорне културе ученика и, посебно, савлађивању Програма језичке културе зашта нема довољно пригодног материјала. Реализација образовно-васпитних задатака овог предмета не може се ни замислити без диференцијалног тумачења језичких категорија, па овај рад треба схватити као подстицај наставницима српско-хрватског језика да у сарадњи са ученицима истраживањем на терену осавремене наставу тог предмета.

Реформа образовања и нови програми захтевају и нов креативнији приступ наставника образовно-васпитном процесу. Примена савремених наставних средстава, кабинетска настава, очигледна настава у школским лабораторијама, практична настава у радионицама и халама удруженог рада, коришћење литературе, учење на екскурзијама и излетима — санкционисани су и законским и подзаконским актима. Искључиво вербална настава представља најгори вид анахронизма, а строго везивање за стереотипни амбијент — учионицу не може у сазнајном процесу дати резултате које наше друштво од школе очекује. Ова констатација добија своје праве димензије тек онда када прихватимо чињеницу да је извор образовања, поред школе, и радио, телевизија, штампа, биоскоп, разноврсна литература и др. Ово се мора имати на уму при одређивању васпитно-образовних задатака приликом планирања градива и припремања за час, при чему је значајно истакнути у први план оне задатке и циљеве који подстичу на истраживање, стваралаштво, анализу, који стављају ученика у позицију субјекта, а наставнику дају усмеравајућу улогу. То је истовремено и начин да се разбије монотонија досадног низања часова, ишчекивања да прође време, чији је узрок аверзија према овешталим формама фронталног облика рада, заснованог на примопредајном карактеру наставе.

Аудио-визуелна средства и систем илустрације дају широке могућности и у настави језика и, чини се, налазе све ширу примену. Али оно што наставу овог предмета може у правом смислу учинити креативном је, свакако, однос према језику као живој категорији која се мења и развија у зависности од обичаја, начина живота, традиције, миграционих кретања становништва, развоја културе и образовања и др. Зато и овај рад треба схватити као покушај да се одреди специфичност неких говорних црта краљевачког говора у садашњем тренутку и да се навођењем аутентичних примера утврди степен разлике у односу на књижевни језик. Можда је од највећег значаја чињени-

ца да су многи примери узети из говора ученика основних школа подибарских села, што ће омогућити наставницима да анализом њиховом директно интервенишу на отклањању говорних неправилности, да створе такву атмосферу на часу која ће живо заинтересовати ученике. Наравно, тумачења се заснивају на ортоепском стању, док би ортографски проблем могао да буде посебна тема.

Последница специфичног географског положаја Краљева је сударање, мешање и додиривање различитих говорних црта: косовско-ресавских, шумадијско-војвођанских, зетско-јужносандачких (посебно, новопазарско-сјеничких), па, каткад, и старошто-кавских говора. Немамо намеру да објашњавамо ову појаву која је, између осталог, значајно потенцирана интензивним послератним миграционим кретањем, а корени су јој у даљој прошлости; значајно је, међутим, навести ове језичке црте које су настале као резултат благотворних утицаја говора који данас представљају основу књижевног језика, али су и резултат природног језичког развитка штокавских говора уопште. То су:

ПРЕСТА

1. Преношење акцента на проклитике у неким случајима (води порекло из најстаријих времена, а подударност са источно-херцеговачким говорима је етимолошка; овде се, у ствари, ради о петрифицираним облицима једне давнашње законитости, а и професор А. Белић у својој Историји језика истиче чињеницу да ова законитост у ширем смислу добија карактер архаичности): на воду, за овце, за мнош, под руку (у синтагми «руку под руку»), пред око (у синтагми «прст пред око»), пред ногу («ногу пред ногу»), на главу («попети се на главу»), за бога («забога»), до бавола («добавола»);

2. Недоследна замена старословенског гласа јат гласом **е** у неким селима Подибра: ових, тих, оних, наших, овима, добрим, паметнији, тресијах, нисам — мада се у већини села чешће чују облици са доследном заменом јата (овем, тем, онем, нашема), нарочито кад се ради о заменицама.

Глаголи са основама инфинитива на **е** од јата имају презентску основу на **и**, без изузетка: желети — желим, мрзети — мрзим, волети — волим (ову појаву наука о српскохрватском језику тумачи као последицу аналогije).

Поред облика **јео, сео, смео, е** није етимолошког порекла ни у облику **хео** који се може чути у говорима села југоисточно од Краљева — у Каменици, Брезни, Грачацу, Отроцима, Метикошима, Драгосињцима (по етимологији очекивали бисмо: но, сно, смио, хтио);

3. Неке редукције, контракције и елизије вокала подударају се са онима у књижевном језику;

4. Нова деklinација именица свих врста (изузев мешања падежних облика у неким случајевима);

5. Једнакост падежних облика номинатива и вокатива сингулара именица м. рода III врсте са завршетком на **а** у неким селима југоисточно од Краљева (Радојица, Милојица, Јовица, Перица), али, што је интересантно, само у говору нешколованих људи; остали их изговарају у вокативу са наставком **е** (дакле, некњижевно), аналогно именицама ж. рода на **а** (Милице, Драгице, Анице);

6. Чување категорија синтаксичког индикатива и релатива;

7. Одступања у конгруенцији су ретка (у реду речи, слагању у лицу, роду и броју), па је уобичајено:

— Ја и ти ћемо овде, а он нека се поимикне; Стари су причали како е било; Он је наш разредни старешина; Оно девојче је вредно; Моја браћа су се издेलила; Дале су ни да једемо; Псуе не што не долазимо; Имам, вала богу, шес унучића.

Иако набројане језичке црте све више постају дијалекатске особине (развојем школства, подизањем општег културног нивоа и стандарда, интензивнијим комуницирањем сеоског становништва са свим видовима урбане средине), ипак се још добро чувају неке особености овог дела косовско-ресавских говора у селима Подобра (Рибница, Жича, Матаруге, Драгосињци, Метикоши, Каменица, Брезна, Ратина, Грачац, Отроци, Врањешци, Врба). Као најзначајније наводимо —

I

У ВОКАЛСКОМ СИСТЕМУ —

ПОВЕЉА
ОК ГОВРА

1. Доследну замену старог јата гласом е у неким селима и то:

а) у дативу, инструменталу и локативу показних заменица — Прошли су овем путем; Немо да маеш с тем ђаволем; Морам ово да окрпим с онем белем концем; Овем детету не вреди причат; Подате нешто тема људима нек једу;

б) уопштавање наставка -ем у косим падежима придева, што се види из наведених примера (међутим, замена јата гласом е није вршена у компаративу придева паметнији, старији, мудрији, нити у имперфекту — тресијах, пецијах, сецијах, иако овде има мешања значења са аористом.

2. Промена л у о у номинативу јединце и генитиву множине именица м. р. које значе вршиоца радње: руководиоц — руководиоца, мислиоц — мислиоца, молиоц — молиоца, пратиоц — пратиоца.

3. Ишчезавање вокала (афереза):

а) на почетку речи (двокат); б) у елизији (д'идем, или д'ијем, н'умем, беш'тамо, шташ'ту); ц) у средини речи (бр'те); облик отли од хоћеш ли настао је читавим низом промена, између осталог, и вокалских — али се ретко чује.

У СИСТЕМУ КОНСОНАНТА карактеристични су —

1. Сугласник х који се ретко чује. Изгубио се:

а) на почетку речи (леб, лебац, лад, ладовина, рвати се, аљина, ркати, рана); б) на крају речи (вр, сирома, ора, видо(х), добо(х), реко(х)); ц) у средини речи (греота, страота, страоба — строба, данути, манути, дунуо, уватио, приватио, муа, додио, добомо, видомо).

Губљење овог гласа вршило се, као и у другим штокавским говорима, од XVI до половине XVIII века.

Уобичајена је и замена овог гласа и другим гласовима:

а) гласом к (крабар, Тикомир, плек, Микаило, прикод, раскод, Кренислав, дркти, зактевам, дакће, кукиња); б) гласовима ј и в, који су се развили као хијатски гласови после губљења гласа х (снаја, стреја, проја, дија, чоја, мува, бува, глувоћа, суво).

Облик **ћео** је радни глаголски придев глагола хтети и, вероватно, је пореклом из зетско-сјеничких говора, а настао је по аналогiji на облик **кће** добијен најновијим јотовањем у ијекавским говорима. Ово објашњење има за основу тврдњу Томе Маретића, који је на сличан начин објаснио настанак облика **ћео**, у неким ијекавским говорима.

Облик **кће** чује се у одрицању: **некће** (не хтеде).
Глас **ф** развио се уместо групе **хв** (**хв** — **хф** — **ф**): **фала**, **пофалити**, **фалиша**.

Облик **ђадија** уместо књижевног **хотијах** налазимо у следећим и сличним примерима:

ђадија да помузем краве; **Ја**, **вала**, **ђадија** мало до овију мојиу; **ђадија** да ве нешто замолим.

Постанак овог облика текао је следећим путем: **хђах** — **шђах** — **ђах**, а доказе за то можемо наћи у народним песмама, у Вуковим текстовима, у Граматици Томе Маретића (пored још четири облика имперфекта истог глагола).

ПРЕСТА
ОКТОБРА

2. **Сугласник в** често је супституисан гласом **ф** (**фала**, **зафаљивати**, **фалиша**), или се потпуно изгубио (**постаља**, **распраља** се, **настаљати** се, **сросто**, **престаља**, **овака**, **така**, **никака**). Међутим, **чешће** је супституција гласа **ф** гласом **в** (**вењер**, **вурђна**, **виранга**, **влаша**, **вишек**, **вамилија**, **врђнитђук**, **Вилип**, **врижидер**, **вијока**).

3. **Сугласник ј** је релативно нестабилне артикулације:

а) у интервокалном положају се иди губи где треба да стоји, или се јавља тамо где га у књижевном језику нема (**мое**, **твое**, **мођа**, **свођа**, **Воислав**, **брон**, **стои**, **купђе**, **друкђе**, **самђе**, **певађу**, **шетађу**, **чекађу**, **дађм**, **издаица**, **кои**, **стари**, **мили**, **ова(ј)**, **та(ј)**, **она(ј)**, **немо(ј)**, **дђа**);

б) у случајевима хијата развија се као хијатски глас и то често (**бијо**, **радијо**, **носијо**, **купијо**, **бијоскоп**, **авијон**, **забра-нијо**);

ц) протетично **ј** забележио сам само у прилогу **јопет**.

4. Резултати промена задњонепчаних сугласника сачували су се и у овим говорима до данас, што може да се докаже низом примера (**јуначе**, **друже**, **сиромаше**, **вђчем**, **ручђтина**, **језичак**, **облачак**, **дружина**, **јачи**, **дражи**, **јунаци**, **носорози**, **сиромаси**, **ницати**, **затезати**, **кричати**). Међутим, у резултатима ове промене има доста одступања и локалних специфичности и то:

а) у вокативу једине именица **м. р.** (иако то није најкарактеристичније) (пored **сиромаше**, чује се **сиромаху**, **пored враже** — **врагу**, али најчешће — **Миодраге**, **Живодраге**, **Љубодраге**); у примерима **сиромаху** и **врагу** — евидентна је појава невршења дисимилације вокала што је имало за последицу чување велара у старим позицијама;

б) промена се врши у 3. л. множине презента по аналогiji (**вђчу**, **тђчу**, **стружђу**, **вршђу**, **печђу**, **сђђу**, **можђу**); ово важи и за императив, где је дошло до поремећаја, па уместо **сибилизације** налазимо **палатализацију**, вероватно као последицу поремећених презентских основа (**печи**, **сечи**, **вђчи**, **свђчи**, **обу-чи** итд.);

ц) **пored** облика са извршеном палатализацијом, у изведеним речима се могу чути и облици у којима се она није вршила (**књиђетина**, **нођетина**, **рукђетина**); у присвојним придевима се такође чувају велари (**владикин**, **мајкин**, **девојкин**), па и **сибилари** (**друкђаричин**, **домаћичин**, **царичин**);

ч) у дативу једине именица женског рода са основама на **к**, **г**, **х** **сибилизација** се не врши (**мајки**, **девојки**, **руки**, **реки**, **ноги**, **снаги**, **бољки**, **муки**, **војски**, **задрукђи**, **оловки**, **окуки**); међутим, у акузативу множине именица **м. р.** **к**, **г**, **х** прелазе у **ц**, **з**, **с** испред **е** (**војнице**, **ђаце**, **језице**, **прђаце**, **јунаце**, **бђђрезе**, **носорозе**, **орасе**);

ђ) за разлику од насеља северозападно од Краљева, где су сибиларизовани велари и у дативу женских личних имена (Јованци, Даринци, Љубинци), као што су и палателизовани у присвојним придевима од ових личних имена (Јованчин, Даринчин, Љубинчин) — у селима Подобра овде налазимо облике као у књижевном језику (Јованки, Велики, Загорки, Душанки, Бранки, Јованкин, Љубинкин, Велики, Загоркин, Душанкин, Бранкин), уз напомену да акценат и овде не одговара оном у књижевном језику (најчешће је силазни на унутрашњем слогу). Ипак, и у овој категорији речи налазимо одступања — на пример, код присвојних придева м. и ж. рода изведених од властитих личних имена на -ица (Радоицин, Милоицин, Добрицин, Милицин, Марицин).

ПОРЕКА

5. У вези са **јотовањем** карактеристична су следећа одступања:

а) место групе шј, жј и чј налазимо — ш, ж, чи то само у облицима присвојних придева (вражи, миши, мачи);

б) ново јотовање нашао сам у облицима императива (Јеби, дете, добро; Вибидер иду ли; Отићи до њега), као и у архаичном облику презента (Не вибу ништа).

6. Остале фонетске карактеристике су:

а) чување групе ст у глаголу **наострити** и другим речима са овим кореном;

б) дисимилација у примерима — млого, болбона, гивназија, тавница, гувно, пангљив, вотњак, гатњик, ирешња, сумњам;

ц) измењена артикулација сугласника по месту творбе — заковчао, чкола, чкембе, љуцки, сеоски, а, каткад, и чпорет;

ч) развој гласа **н** и **м** као резултат аналогije у речима комендија, октомбар;

ђ) супституција сугласника **ј** сугласником **н** у присвојним придевима на **ски** — чаршински, шумадински, комшински, рабаински;

д) метатеза — пајси, којзи;

џ) чување партикуле **зи** у облику датива једине личних заменица женског рода у 3. л. — њојзи;

ђ) развијање нових партикула преко покретних вокала из најстарије епохе нашег језика — одавлен, тунак, тунакице, овдена, овденакице, посекице и сл.

7. **Акценат** краљевачког говора је у великој мери архаичан. Доминантни су акценти силазног типа, што је карактеристично за старије штокавске говоре, а посебно околност да они могу стајати на унутрашњим, па и на задњим слоговима. Тако су акцентима силазног типа акцентовани: други слог у именицама — девојка, учитељ, учитељица, учioniца, председник; трећи слог у примерима — реченица, печеница, девојчица; задњи слог у двосложним именицама — јунак, хајдук, војник и сл. Како видимо, није дошло до померања силазних акцената ка почетку речи и њиховог квалитативног мењања, као у новоштокавским говорима. Разуме се да се ова констатација не може прихватити са искључивошћу. Именица бик, на пример, са дугосилазним акцентом у номинативу, мења у осталим падејима тај акценат у дугоузлазни. Тако и — пањ, мир, бак итд.

Именице средњег рода II врсте имају махом акценат књижевног језика: име (краткоузлазни на првом слогу), пловче (дугосилазни на првом слогу), маче (краткосилазни на првом слогу). И овде има много одступања: именица *дете* дугоузлазни акценат номинатива мења у краткосилазни померен ка унутрашњем слогу у осталим падежима, сем вокатива, где стоји дугоузлазни. Тако и *дугме*, *момче*, *унуче*, *говече* и др.

Код именица III врсте одступања су бројна (најчешће су са силазним акцентима на унутрашњим слоговима): *Мирјана* (краткосилазни на другом), *Марија* (дугосилазни на другом), *Никола* (краткосилазни на другом), *Тадија* (дугосилазни на другом), *Даница* (краткосилазни на другом) итд.

Именице IV врсте карактеришу се мењањем акцента номинатива у зависним падежима и по месту и по квалитету супротнo књижевном језику.

ПОРЕКА

II

МОРФОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ

У падежном систему *именица*, који по својим основним карактеристикама одговара оном у књижевном језику, поменућу само оне случајеве који представљају одступања у односу на књижевно-језичку норму.

Вокатив

Именице женског рода III врсте, које се у номинативу завршавају на *-ица*, имају у вокативу завршетак *а* као у номинативу, место *е*: *Аница*, *Милица*, *Ружица*, *Драгица*. До овога је дошло посредством аналогije према именицама м. рода III врсте са завршетком на *а*, које такође у вокативу имају *а* (као у књижевном језику): *Радојица*, *Вукојица*, *Јовица*, *Добрица*. У већини случајева у селима Подибра налазимо овакво стање, али се у новије време све више чују ове именице (м. рода) са вокалом *е* у вокативу према поменутиим именицама ж. рода. Дошло је, дакле, до мешања наставака.

Именице м. рода чије се основе завршавају на један од три предњонепчана сугласника — *ч*, *ж*, *ш*, а имају вокал задњег реда у претпоследњем слогу, често у вокативу имају наставак *е*: *Милоше*, *Драгоше*, *коваче*, *свираче*, (последница деловања закона дисимилације, јер од *јеж* никада неће бити *јеже*, већ *јежу*). Иначе, именице са осномом на *р*, код којих је у књижевном језику дозвољен дублетни облик (*секретаре* и *секретару*), овде имају увек *е*: *пастире*, *овчаре*, *говедаре*, *писаре*. Уопштен је наставак тврдох основа типа *горд* што даје овом говору још једну архаичну црту.

Именице с осномом на консонант имају често вокатив као номинатив (*Здраво*, *прикац!*; *Де си*, *друг!*; *Хеј*, *војник*, *стани!*).

Једнакост генитива и локатива

Једнакост генитива и локатива је уобичајена и честа, тј. употреба облика генитива са значењем локатива:

— *Овце су већ по ливада*. Тамо по шума се негде врзмау; *Ене је де зева по сабора*; *Стигли су на камиона*; *По њива се већ зелени жито*.

Овакве облике локатива множине налазимо само уз предлоге *по* и *на*, а за њих знају још зетско-сјенички говори. О пореклу ових облика постоје различита мишљења међу језичким стручњацима, а једно од њих је и мишљење професора Стевановића да то представља контаминацију облика генитива и старог настава локатива множине када се наставак за генитив изгубио.

Локтив именице писмо гласи *писмн* према номинативу *писма*.

Неке именице м. рода на консонант не проширују основу у **генитиву** (Накосо е 10 пласта сена; Требаће ми око 8 цака).

Именице — очи, уши, плећи, прси — чувају у генитиву облике старог дуала као у књижевном језику (Очију ми мојију; Микни ми се с очију; Скинн то с прстију; Од ушију до ушију).

Неке именице с. рода на **о** у генитиву једине проширују основу (гнездо — гнездета, око — окета, говедо — говедета, уво — увета).

Именица **петак**, која се у номинативу употребљава и у облику **петка**, има том облику адекватан генитив **петке**.

Датив

Поменуо бих ретку појаву да у једнини именице ж. рода које се завршавају вокалом **а** имају, каткад, наставак **е** (ово само у селима најудаљенијег источног дела Подибра, на путу према Крушевицу (До да то буре мое прије, м. — мојој прији; Кажн Мике да добе; Пошаљи ракију Свелё).

ПОРЕБА
ПОРЕБА

Именица **деца** има у дативу множине наставак —ма (Подате децама нек једу; Да рекнемо децама нек мирују). Овде је, како видимо, прихваћен наставак именица ж. рода с обзиром на завршетак **а** у ном.

Акузатив множине је карактеристичан по извршеној синбилизацији код именица чија се основа завршава веларом, о чему је већ било речи (Купио му опанце за посо; Еве, вала, кувам ручак за раднице, м. раднике; Таке јунаце људи дуго панте; То е, сигурно, аутобус за баце; За путнице више нема места, м. путнике).

Инструментал именица на консонант јавља се чешће с наставаком —ом: свирачом, ковачом, бичом, кројачом, ланцом, царом, маљом, пањом, пријатељом. Наставак —ом имају и лична имена типа **Милоје**: Милојом, Благојом, Радојом, Борљом, Миливојом итд., али се код заједничких именица овога типа у неким селима чује и — дететем, камнионем, аутобусем итд.

Двосложни хипокористици од личних имена, који у номинативу по правилу имају завршетак **о**, у инструменталу имају наставак —ом као у књижевном језику: Јовом, Мићом, Пером, Пајом, Мијом, Војом. Како видимо, наставак —ом је и иза мекхих сугласника. Ту није дошло до дисимилације јер је нема ни у номинативу. Иначе, овакви облици номинатива пореклом су из зетско-сјеничких говора и у селима — Жича, Матаруге, Горња Рибница, Каменица, Брезна, Драгосињици, Мети-коши и Ратина — искључиво су у употреби.

Збирне именице на —ад, које означавају младунчад, имају скраћени наставак у дативу, инструменталу и локативу: теладма, јунадма, унучадма, јагдадма, пиладма. Иначе, уместо њих се често употребљавају облици множине од заједничких именица: унучићи, пилићи, прасићи, па чак и — телићи, м. теочи или телаци.

Заменице

Заменице

Код личних заменица највредније је поменути датив и локатив једине за 1. и 2. лице, где налазимо једнакост облика са генитивом и акузативом (Мене је послао поклон; Поручио је тебе да добеш; О тебе смо баш причали; Да мене да ручам; Еве тебе две јабуре).

Према облику инструментала **тобом**, готово је у искључивој употреби облик **моном** (Сваћа се с моном к'о да смо врсници; С моном нема шале; Ти ћеш д'ијеш с моном на сабор).

Лична заменица 3. л. једине ж. рода у дативу и локативу се чешће чује у архаичном облику **њојзи** или **њези**. Чуо сам и облик **њемом** у инструменталу и њему адекватан облик упитне заменице **чемом**.

Енклитички облици датива за 1. и 2. л. множине личних заменица гласе — **ни** и **ви** (Да ни даш то за једно време; Ја ви кажем да више тако не може да будне; Ја ви се извињавам; То није он доно).

Енклитички облици акузатива плурала су — **не**, **ве** (Ка ћеш да добеш да не посетиш?; Рећу ви кад ве поново видим; Не могу ништа да ве помогнем овога реда; Ђео би нешто да ве упитам).

Код **придевских** заменица карактеристична је појава да се присвојне заменице 1, 2. и 3. лица не замењују заменицом **свој** кад означавају припадање субјекту (Ја сам моју децу пратио за овце; Гледај ти твоја посла; Имам ја моју мукү; Нек он води његову бригу).

Показне заменице у мушком роду немају наставак **ј** у номинативу (Та човек не зна шта ради; Она се напио к'о левак; Узми ова тањир па сипа).

У дативу, инструменталу и локативу уопштен је наставак —ем (Шта би с тем; Пода овем детету нешто нек једе; Не могу више да причам о тем). Овде је, дакле, у питању доследна замена **јата** вокалом **е**, о чему је у уводном делу било речи.

Сугласник **в** испао је у свим облицима показних придевских заменица за каквоћу (оваки, таки, онаки; овака, така, онака; овако, тако, онако).

По аналогiji често срећемо наставак старог дуала у косим падежима (Очију ми мојију; Позајми од тија твојију другова; Рекла сам онијама њезинијама).

Придеви

Код придева је у дативу, инструменталу и локативу такође уопштен наставак —ем (Закачи ми с тем концем; Заслади мајно с овема лепема црешњама; Кажи малем да дође; Ку ћеш с малема; Иди с милем богом!).

Чест је случај контракције после губљења сугласника **ј** из наставка —ији, о чему је било речи у одељку који се односи на фонетске карактеристике говора (паметнији — паметни — паметни).

Присвојни придеви изведени од хипокористика Мико, Перо, Лазо, Мићо имају, свакако, наставак —ом (Миков, Перов, Лазов, Мићов).

За разлику од књижевног језика у коме је наставак —ши за грађење компаратива ограничен на само три случаја, у говорима ових села он је веома продуктиван (белши, плавши, црниши, такши, високши, новши, тулши, глупши). Компаратив од придева **висок** јавља се често у облику **вишљи**, па чак у облику **височији**. Чуо сам такође и компаратив **заљи** од зао, место суперлатива облика **гори**, мада ретко.

Од придевских локализама забележили смо следеће примере: патња (млада), гледна (девојка), зерли (човек), грдна (жена), раздружни (опанци), цингерли (боја), врана (боја), стајаће (одело), алена (боја), кадар (да нешто уради), нацак (човек).

Бројеви

И код бројева је доследно уопштен наставак —ем у дативу, инструменталу и локативу (једнем, првем, другом, деветем).

После разних гласовних промена добивени су овакви облици бројева: једанајес, једанаес, дванес, дваес, четрес итд.

У прилошком значењу **једанпүт** употребљава се **једаред**, или **једама**, а тако и **дваред**.

Г л а г о л и

За ово подручје краљевачких говора карактеристично је чување свих претериталних времена. Ипак, ради систематичности, почећемо од **презента**.

Помоћни глагол **бити** налазимо у оваквим облицима: будем, буднем, биднем, бидем, а глагол **хтети** у облицима — оћу, оћеју, нећеју, неће.

Глагол **ићи** после неких гласовних промена често се чује у оваквим облицима: — Дијемо у град; Ај дијемо да се сиграмо; Оћеш и ти дијеш тамонаке.

Веома је честа употреба презента са префиксом **уз** у значењу фyuтyра II (Доћемо ако узмогнемо; Ако уздолазите, јавните ни мало пре; Чим узмогнем, писаћу ти). Како видимо, овај облик релатива јавља се само у погодбеним и временским реченицама.

У употреби је и облик **могаднемо** (Ако могаднем, помоћу ти; Доћу кад могадне).

Због испадања сугласника **ј**, у 3. л. множине налазимо овакве облике: имау, немау, певау, читау, питау, копау итд.

Облик **хајде**, који је преко турског у наш језик доспео из персијског, а има императивно значење — може се чути и у оваквим облицима: ајдемо, ајмо, ајмоте и сл.

Глагол **ткати** има поремећен корен и увек у презенту гласи — ткем, ткеш, тке, ткемо, ткете, тку.

У врло честој употреби је приповедачки презент (Поћем ти ја те вечери и стигнем у село пред саму ноћ; Те ноћи он узме пунку и крене у шуму; Окусим малко леба и попијем чашу млека, па ајд у њиву).

У говору ових крајева честа је употреба облика презента — велим, велиш, вели итд.

Као и у другим облицима, и у презенту је обичније **сунем** м. наспем.

Чести су облици презента глагола са инфинитивном осном на самогласник **а** са извршеним јотовањем: дозивиће, узимиће, просипиће.

И код **аориста** налазимо доста специфичности:

— у 1. лицу јединине глас **х** се никад не чује, што је у складу са чињеницом да се у штокавским говорима губио (Видо га малопре; Дођо малко код тебе; Менчини да га видо; Ја нешто не знадо);

— у 1. лицу множине нема сугласника **с** у наставку —смо (Доћомо да попричамо; Једомо слатко; Казамо му, па сад шта бидне).

Иначе, употреба овог глаголског облика је врло честа.

Од облика **имперфекта** већ је поменут и објашњен облик **надија**, а свакако је интересантан и облик 1. л. јединине глагола **бити** који гласи — беа, а настао је губљењем сугласника **ј** у интервокалном положају и гласа **х** у наставку.

Императив се карактерише чињеницом да су сви његови облици у 2. л. јединине изгубили наставак **ј** (Пита га одма; Немо да се наћеш нешто уврећен; Пода му нек једе; Причека, богати, са ћу ја).

Честа је употреба императива у приповедању, кад неко хоће нешто да представи у живој слици (А ја ти онда сподби камен, па на њега; Поћи ти ја тако према Долу и затекни и де ручау).

Фyтyр, између осталог, има и овакве облике: — Доћемо сyтра; Ајд' ти, стићу те ја; Рећу ти вечерас;

ПРЕСТА

Непроменљиве речи

Поменућемо само **прилоге** јер су они карактеристични по партикулама, што даје посебно обележје краљевачком говору: одена, оденакице, тамонаке, тамонакице, довлен, довдиче, тунаке, тунакице, посен, посекице, посенакице, потекар, испотекар (у Грачацу, Отроцима и Подунавцима чује се још и **отоич**) итд.

Од осталих прилога забележио сам: мајно, млого, прилично, кода, оволично, лечка, нилек, з'инат, назинат, изистински, поштенски, зајно, санћи, совестран, сонестран, таман.

Л е к с и к а

Локализми и провинцијализми: дечков, дечкин, сукњерче, аљинче, длаке (исцепани део одеће), тајо — тале (отац), лика (мајка), рода (баба), ћуда (блуза), бакча (башта), гуња (сукнена долама), гумењаци (опанци од гуме), кусопенда (пејоратив — жена, мала растом), богаљуша (неваљала жена), офукуша, скитара, несманик (лудак — понаша се као лудак), балавандер (балавац), зановетало (који прича без везе), гареп (несташан дечак), баладџа (кантар), базврк (безвезњак), дембел (готован), кота (корпа), котарица (мала корпа), накарет (ружна, нескладна особа), напакарет (исто као претходно), жага (тестера), канава (канап), влачег (метални ланац), вакат (време), огњар (дрвена стаја), папазјанија (све и свашта), ласниш (онај који живи на лак начин), убојница (свиња која се тови) итд.

Карактеристични глаголи: ратосиљати се (ослободити се некога или нечега), ускосирити се (заинатити се), уковрежити се (занамћорисати се), укочоперити се (заузети став непопустљивости), претупити (направити лапсус), повантаризати (поблесавети), уветрљити (физички ослабити), разопутити (објаснити), закопрчити (постати физички немоћан, изнурен), закаведати (доћи у стање лакшег пијанства), богомољисати (грдити), звоцати (досађивати речима, додијавати), затракивати (постављати безброј питања, запиткивати), опаучити (ударити некога изненада), квасити (лежати дуго у кревету, ленствовати), цуприти (стајати некоме над главом, или — губити време у гледању нечега), чапљизгати (говорити свашта), џангризати (упућивати ситне увреде, бити заједљив), батрграти се (упирати се око неког бескорисног посла), вегнути (овлаш привезати), багламати (причати дуго и непотребно), упитати се (поздравити се), заждити (побећи), укантати (замрсити), ривати (гурати), сонути (пагло просути), сунути (насути), повранети (поцрнети), забаштравати (одвраћати пажњу од нечега), турити (ставити), искотити се (избечити се), издегенчити се (заузети лењ и немаран положај у лежећем ставу), замајати се (везати пажњу за неки посао), куњати (дремати), раскангати (расправити замршено), спискати (потрошити иметак, раскућити), разбашкарити се (заузети угодан положај), чигдерисати (кидати се, секирати се), заинтачити (често понављати исте речи или реченице), опљарити (радити нешто алкаво и непрецизно), кашљугати (радити нешто прљаво, нехигијенски), кабуљити (учинити некоме част посетом), скланторити (урадити нешто на брзину).

Деформисане речи: болбона, померанџа, чикулада, полетика, атреса, виранга, армуника, биров, нексија, ренгеле, ленгер, телегенција, превижидер, радио-перат, лабов, компир, лововер, баренија, гнометар, провесор, рецопис, лемузина, двокат...

Заклетве, псовке, клетве, прекори: — Очију ми мојију!; Тако ми бога!; Очију ми обеју!; Бог те ненагрдио!; Баво те однео!; Дабода те бог убио!; Бог те скрупио!; Трсотона га било!; Враг га изео!; Чума га однела!; Тролетница га уватила!; Анатема те било!; Сунце ли ти калаисано!; Гром га погодио!; Бокче ти твоје!; Језик прегризао!; Слешце водио!; Пос' ви дещиби!; Благовест ви вашу!; Свеца му његовог!; Очи му не искочили!; Крст ти пољубим!; Баво те знао!; Носи га баво!; Немо да зеваш!; Шта си зинуо!